

Orta Çağ'da Üniversite Prototipleri: Birinci Nesil Üniversitelerin Sosyolojik, Sosyopolitik ve Akademik Yapıları

University Prototypes in The Middle Ages: Sociological, Sociopolitical and Academic Structures of First Generation Universities

Seda DEMİR

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Seda DEMİR

Milli Eğitim Bakanlığı, Sakarya, Türkiye

ORCID: [0000-0002-3044-8530](https://orcid.org/0000-0002-3044-8530)
e-mail: serkoc_16@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 21.03.2023
Kabul/Accepted: 02.09.2023

Atf: Demir, Seda, "Orta Çağ'da Üniversite Prototipleri: Birinci Nesil Üniversitelerin Sosyolojik, Sosyopolitik ve Akademik Yapıları", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Aralık 2023): 467-483.

Citation: Demir, Seda, "University Prototypes in The Middle Ages: Sociological, Sociopolitical and Academic Structures of First Generation Universities", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (December 2023): 467-483.

Lisans/License:

Öz- İlk dönem üniversitelerinde beliren 'nationes' adlı oluşumlar öğrencilerin sosyal durumlarını sergileme ve diğer gruplara karşı korunması gereken hakları olması noktasında öğrenci federasyonlarının doğal ve zorunlu bir gruplaşma şeklinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Studiumdaki çeşitli menfaatlerini öğrenci lonca ve birliklerine karşı garanti altına almak gibi nedenlerle birlikte hareket etme amaçlı ortaya çıkan diğer oluşumlar, ustalar/hocalar tarafından açılan loncalardır. Bu durum beraberinde farklı sosyal etmenleri de getirmiş; loncalar da tıpkı "milletler" şeklinde gruplaşan toplumlar gibi var olmaya çalışmışlardır. Akademik anlamda yükseköğretimde okutulan derslerin içerik ve yapıları hala VIII. ve IX. yüzyılın etkisinden kurtulamamışken, studiumlarda çalışılan konu başlıklarında özellikle X. ve XI. yüzyıldan itibaren çeşitlenmeler ve *faculty* denilen bölümler kurulmaya başlamıştır. Takip eden yüzyıllarda ise öğrenci-devlet arası yaşanan çatışmalar bugün üniversite özerkliği kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çalışmada kronolojik sıralama tercih edilmiştir. Üniversitelerin ortaya çıkış sürecindeki olayların sosyal, akademik ve sosyo-politik hatta din boyutları yorumlanarak sunulmaya ve tüm bunların üniversitelerin özerkleşmelerine etkisi incelenmeye çalışılmıştır. İlgili Türkçe literatürde son dönemlerde Orta Çağ'da erken dönem üniversitelerin ortaya çıkış ve gelişimlerine yönelik az sayıda bulunan çalışmadan farklı olarak bu çalışma üniversitelerin ortaya çıkışına etki eden studiumların iç dinamiğine etki eden sosyal, politik ve akademik etmenlerin ortaya çıkışına odaklanarak üniversitelerin yapı ve organizasyonlarını ve bunlar içinde özerkleşmelerine etki eden olguları incelemektedir.

Anahtar Kelimeler- Üniversite Eğitiminin Tarihi ve Sosyal Temelleri, Üniversite Tarihi, Studium, Birinci Nesil Üniversiteler, Orta Çağ'da Yükseköğretim.

Abstract - The criterion of "nationality" that emerged in first generation universities caused guilds to appear as a natural and compulsory grouping in terms of students having the right to display their social stance and being protected against other groups. Likewise, for reasons such as guaranteeing various interests in studia against student guilds and unions, other formations of guilds were opened to act together by masters/teachers. This situation brought different social factors; guilds have tried to exist like societies grouped into "nations." While the content and structures of the courses taught in higher education in an academic sense could not have got eliminated the influence of the XIIIth and XIth centuries at the time, variations and departments called faculties started to determine the topics studied in the studiums, especially from the Xth and XIth centuries. In this study, chronological order was preferred as the methodology. The social, academic, socio-political, and religious dimensions of the events in the emergence process of universities were interpreted and their effects on the autonomy of universities were examined. In the relevant Turkish literature, there have been only a small number of studies on the emergence and development of early universities in the Middle Ages. This study focuses on the emergence of social, political, and academic factors affecting the internal dynamics in studiums that have resulted in the emergence of universities. The study also examines the structure and organization of the first universities in light of the phenomena which influenced their autonomy within themselves.

Keywords- Historical and Social Foundations of Higher Education, University History, Studium, First Generation Universities, Higher Education in Middle Ages.

Yayın Tarihi	26 Aralık 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 December 2023
Reviewers	Single Anonymized - A Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

First-generation universities are quite different from the following generations in terms of their form of establishment, social structures, reflection on their academic and political connections, along with their social relations with the society they were in. For instance, especially the Universities of Bologna and Paris have been affected by various social, sociopolitical and academic factors in the process of their emergence as institutions or organizations, and under the influence of these factors, they have succeeded in laying the foundations of some human qualities close to modern day university culture. The federation formation and grouping tendencies that emerged within the universitatum, that is, studiums, which have conditions close to the concept of today's university, have expanded on the basis of nationalism which we call the 'nationes criterion'; this movement, which was initiated by the students, led to the emergence of formations such as the Latin universitas magistrorum et scholarum, including the teachers.

The criterion of "nationality" that emerged in the first generation universities caused the guilds to appear as natural and compulsory groupings in terms of students having rights to display their social stance and being protected against other groups. The word "university" in its clearest form, comes from the word *universitas* in the XIth-12th centuries from the name given to scholastic guilds grouped within studiums, meaning people acting together. In other words, the word descends from a student and

master/teacher partnership established within *studiums*. In addition to these definitions and their old meanings, faculties that emerged as institutions from the mid-XIIIth century on began to signify the structures and persons that organized the teaching of certain disciplinary groups- which are liberal arts, also known as social sciences, medicine, law, and theology. Masters, or in other words, lecturers and students in *studia*, had become members of faculties. These organizations, which emerged at the end of the XIIth century, deeply triggered the emergence of the intellectual and political environments in which the term Renaissance found a definition, and given their relationships with the Papacy, they were influential on the social and political base for the relations in between. As mentioned before, some prominent names had a great share in the shaping and sociopolitical formation of universities at the time. When sociological structures are examined, it can easily be seen that the "nationality" factor is quite effective in the grouping of students in first generation universities. Students formed a number of guilds distinguished by geographic principles, especially at the universities of Bologna, called *Universitas Citramontanorum* and *Universitas Ultramontanorum*, each was divided into nations. For example; among these groups Lombards, Tuscany, and Romans formed the trans-Alpine university while universities composed of Spanish, Gascon, a Provençal, Norman, and a diverse number of guilds of the English nations created the trans-Alpine university, signifying the students from the other side of the mountains. trans-Alpine universities were overwhelmingly ahead. At first, Art and Medicine students, who did not have their own organizations and were under the control of great laws, started to establish new universitas in the studium in the XIVth century. The tendencies of guilding and grouping that emerged within *universitatums*- universities in Latin, which have conditions close to today's university concept, expanded mostly on the basis of the nationality criterion. This movement, which was started by the students, including the masters, was highly effective until the Latin *universitas magistrorum et scholarium*, that is, the students and masters union, was established.

From the XIIth century, the formation of universities began to follow as Faculty of Law, Faculty of Theology, Faculty of Medicine and Faculty of Arts. The Faculty of Arts constituted the lower level of universities which can be defined as preparatory faculty before matriculating for others. At that level, Seven Liberal Arts were studied, and only the students achieving this faculty would continue their education at higher levels. This faculty has developed into today's philosophy or literature faculties by developing up until and through XVIIth and XVIIIth centuries. Theology, Law and Medicine Faculties constituted the main specialized faculties of universities. The faculty of theology was the most important faculty according to medieval thinking, and only those who studied seven liberal arts for eight years could begin their education in theology, which took another eight years of time. However, after this education, *Baccalaureus* (associate professor) degree would be obtained. After four years of associate professorship, one could become a *Magister* (professor). Law was taught in law faculties in line with the orders of the popes. In the Faculty of Medicine, education was carried out based on the theories of philosophers who were highly advanced in natural sciences at the time. In summary, while universitas was not yet institutionalized, it brought into existence the guilds and faculties by including serious population itself in time; there have been disagreements between masters and students regarding management. When necessary, teachers had to become guilds as a reaction to the social and political powers of the student guilds.

GİRİŞ

'Üniversite' sözcüğü en açık haliyle, XI. ve XII. yüzyıllarda, eğitim almak için birlikte bulunan topluluklar içinde yani *studiumlar* bünyesinde ortaya çıkmış gruplaşmalara işaret etmektedir. *Universitas*, Latince bir sözcük olup aynı amaçla bir araya gelen ve bir kurum oluşturan topluluklara verilen isimdir. Kullanımı bu bağlamda düşünülecek olursa, üniversite sözcüğü, *studiumlarda* öğrenci ve hoca federasyonları olarak ortaya çıkan ortaklıklara ithafen birlikte hareket eden kişi ve taraflar anlamı taşıyan *universitas* sözcüğüne ile doğrudan ilişkilidir. Bu tanımlamalara ek olarak, fakülte kavramı ise XIII. yüzyılın ortalarından itibaren kurumlar halinde belirmeye başlayan ve belirli disiplin gruplarının- sosyal bilimler olarak bilinen liberal sanatlar, tıp, hukuk ve de teoloji gibi- öğretimini organize eden yapı ve kişiler anlamında kullanılmaya başlamıştır. Hocalar ve *studiumdaki* öğrenciler fakültelerin üyesidir. *Studiumlarda* zaman içinde *universitas* terimi *universitas magistrorum* (hocalar federasyonu) veya *universitas magistrorum et alumium* (öğrenciler ve hocalar federasyonu) şekillerini de almıştır. XIV. yüzyılın sonlarında terim sivil veya dini otorite tarafından tanınan eğitimci ve akademisyenlerden oluşan ve kendini yöneten bir topluluk anlamına gelmeye başlamış, zamanla anlamı günümüzdeki kullanımına yaklaşmıştır.

Öğrencilerin gruplaşmaları ile ortaya çıkan bu oluşumların hangi terim ile ifade edilebileceği konusunda diğer yazarlarca tercih edilen kullanımlar incelendiğinde literatürde farklılıklar olduğu görülebilir. Örneğin, Anameriç ve Rukancı¹ terimin tercüme ve uygun ifade ile aktarımı için diğer çoğu çalışma gibi² "dernek ve lonca" ifadelerini, Çetinsaya³'nın ise lonca yerine federasyon kavramını tercih etmiştir. Çalışmada ise ilgili Türkçe çalışmaların kültürel bağlamına ve mevcut literatüre yakınlığı nedeniyle, "federasyon" ifadesinin yerine lonca kavramının kullanılması uygun görülmüştür.

Üniversite ve yükseköğretim tarihinde özellikle son yıllar ağırlıklı olmak üzere Orta Çağ'da yüksek öğretimin detaylarına yönelik çalışmaların sayısı kısıtlı olmakla birlikte, mevcut çalışmalar daha çok üniversitelerin ortaya çıkışından hemen önceki sürece ve yükseköğretimin Avrupa genelinde nasıl şekillendiğine odaklanmıştır. İlgili Türkçe literatürde üniversitelerin ilk örneklerinin çeşitli açılardan ele alındığı, üniversiteyi üniter bir birim, bir organizasyon olarak ortaya çıkaran olguların gerek beşerî ve siyasi gerekse akademik niteliklerini inceleyen çalışmaların sayısı sınırlıdır. Çalışma, bu bağlamda üniversite prototiplerini farklı açılardan ele alması ve üniversiteyi ortaya çıkaran iç dinamiklere odaklanması ile aynı dönemi üniversitelerin doğuşu ve gelişimi açısından inceleyen çalışmalardan farklıdır ve bu iç dinamiklerin üniversite özerkliğine evrilen geçmişine yönelik gelişimsel bilgiyle ilgili boşluğu doldurmaktadır.

1. Birinci Nesil Üniversiteler ve Sosyolojileri Üzerine

Bugün Avrupa tarihinde en eski üniversitelerin kökenleri araştırıldığında XII. yüzyıla ait bazı detaylara rastlanması mümkündür. İlk üniversitelerin kurucu metinleri mevcut olsa da bu metinler söz konusu kurumların tam olarak ne zaman bir üniversite kimliği taşımaya başladığını açıklamakta yetersiz kalabilir. Bu kurumların, bağlı oldukları ekolün mirası olarak çoğu zaman uzak ülkelerden buldukları yere taşınmış oldukları düşünülür. "Çoğu tarihçi Paris Üniversitesi'nin, Platon'un Atina'daki akademisinin Roma üzerinden Fransa'ya taşınmış bir formu olduğu görüşünde sabittir."⁴ Batı'da bugünkü niteliklerine en yakın üniversite, XI. yüzyılda Bologna'da kurulmuştur. Kilise Hukuku üzerine verdiği eğitim ve medeni hukuk alanında yoğunlaşan çok saygın bir okul olarak bilinmektedir. Bologna Üniversitesi'nden sonra 1150'de Fransa'da kurulan⁵ ve Kuzey Avrupa'da ortaya çıkan ilk üniversite ise

¹ Rukancı Fatih ve Hakan Anameriç, "Ortaçağda İlk Üniversiteler: Studium Generale." *Felsefe Dünyası*, S.39 (2004): 72-88.

² Namık K. Aras vd., *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi*. Cilt 2. (1861-1961). Ankara Türkiye Bilimler Akademisi, 2007, s. 7; Abdülhak Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969), 134; Ergun Türkcan, *Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Politika*, Cilt V, (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009), 270; Tansu Karabaş, "Rudolf Nissen ve Türk tıbbına katkıları," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Hacettepe Üniversitesi, 2020).

³ Gökhan Çetinsaya, *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası* (Ankara, 2014), 22.

⁴ Olaf Pedersen, *The First Universities: Studium Generale and The Origins Of University Education in Europe* (Cambridge University Press, Cambridge, 1997), 40.

⁵ Antalya, Ö. L. Tarihsel süreç içerisinde üniversite misyonlarının oluşumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 2008, 25-40.

Paris Üniversitesi'dir. Bu üniversitenin, Kilise hukukunun yorumlanması ve teoloji öğretimiyle dikkatleri çekmiş olan İngiltere'deki Oxford Üniversitesi gibi diğer üniversitelere de model olduğu bilinmektedir.

Üniversitelerin gelişim süreçlerinin başından itibaren ismi en sık duyulan ve günümüz yükseköğretimine zemin hazırlayıp, örnek teşkil eden ilk uygulamalar bu iki üniversitenin çatısı altında cereyan etmiştir. Bu iki büyük üniversiteyi takiben açılan tüm üniversitelerin bu ikisinin biraz farklı versiyonları hatta aslına bire bir benzeyen taklitleri olduğu söylenmektedir. XII. Yüzyılın sonunda ortaya çıkan bu kuruluşlar özellikle de Rönesans'ın tanım bulduğu entelektüel ve siyasi ortamların su yüzüne çıkışını derinden etkilemiştir. Bu kurumlar Papalıkla olan ilişkilerinden dolayı sosyal ve siyasi tabanın yanı sıra dini tabanda da etkili olmuşlardır. Yüzyıllar sonra tekrar ön plana çıkacak olan Roma Hukuku çalışmalarının Bologna'da filizlenip Paris ve Latin Mahallesi gibi çevrelerde teolojik ve spekülatif hatta bazen hermenötik (yorum bilim) yani dini metodoloji açısından yorumlanmasına Paris Üniversitesi ön ayak olmuştur.

Üniversite federasyonlarıyla bilinen ve öğrenci üniversitesi olarak anılan Bologna Üniversitesi gelişimini nispeten erken tamamlamıştır. Hocaların üniversitesi olarak bilinen Paris Üniversitesi'ndeki gelişmeler ise büyük oranda Bologna'dan etkilenmiştir. XII. ve XIII. yüzyıllar arasında entelektüel gelişim açısından üzerinde çalışılan akademik alan ve konularda çeşitlenmeler olmuştur. "Rashdall'a göre XII. yüzyılda, Orta Çağ'da ortaya çıkan eğitim kurumları sayesinde entelektüel aktivitenin en heybetli günleri yaşanmıştır. Ancak sonraki üç yüzyıl içinde üniversitelerin akademik anlamda beslenecekleri ve Batı Hristiyanlığının henüz tanıklık etmemiş olduğu çalışmalar ortaya çıkacaktır.⁶ XIII. yüzyılda ise üniversite öğretim programlarında edebiyat ve edebi eserlerin yoğunluğu dikkat çekecektir.

Bazı akademisyenler ve öğretimdeki başarısı ile diğerlerinin önüne geçen bazı bölümler, dönem üniversitelerinin akademik ve sosyo-politik şekillenmesinde diğerlerine göre daha etkili olmuşlardır. "Henüz XI. ve XII. yüzyılın başlarında, Salerno, Bologna ve Paris gibi *studium*lar kendi kendini yetiştiren ve ismini oldukça geniş alanlara duyuran hocalarla meşhur olmuştur. Örneğin, medeni hukukun ilk otoriter ismi kabul edilen Irnerius (öl. 1125), Bologna'da ders vermeye ve öğrencileri etrafında toplamaya başlamıştır. Tıp, Salerno'da bu yüzyıldan kısa bir süre önce halka açık bir şekilde öğretilmiştir. Aynı zamanda, felsefi eğitime yoğunlaşan Paris'te teolojik sorgulama yöntemi ve rahiplik kavramı farklı bir yaklaşımla çalışılmıştır."⁷ Bologna ve Padova gibi öğrenci üniversiteleri olarak anılan üniversitelerde, hocaların işe alınması, söz konusu üniversitenin öğrencilerinden oluşan kurulların hazırladığı yıllık sözleşmeler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu durum öğrencilerin ve federasyonlarının üniversite yönetiminde ne kadar etkili ve söz sahibi olduğunu gösterir niteliktedir. Başlangıçta yalnızca ders anlatımı, sınav yapma ve mezuniyet belgesi verme yetkilerine sahip olan hocalar ise kendi federasyonlarını kurmakta gecikmemişlerdir. Bu dönemde Bologna ve Padova Üniversiteleri gibi *nationes* kriterine göre kurulmuş üniversitelerin yanı sıra, Salerno'daki Tıp okulunda da olduğu gibi öğretilen konu ve çalışma alanı kriterine göre ortaya çıkmış öğrenci üniversiteleri de mevcuttur.

Dolayısı ile Bologna ve Paris gibi üniversiteler sadece kurumsal teşkilatları ile değil aynı zamanda sosyal iç oluşumları ile de sonraki nesillerden farklıdır. Bologna Üniversitesi hukuk eğitimi, Paris Üniversitesi ise dini metodoloji ile ön plana çıkan prototiplerdir.

2. *Studium, Studium Generale ve Universitas* Bağlamında "Nationes" Kavramı

XIII. Yüzyıla kadar bugünkü anlam ve işlevlerine yakın şekliyle bir üniversitenin veya benzer bir yüksek öğretim kurumunun varlığından söz etmek zordur. Orta Çağ'da üniversitelerin ortaya çıkışının öncesinde Avrupa şehirlerinde kilise, katedral ve manastır okulları ile özel hocaların belirli gruplara ders verdiği "*studium generale*" olarak anılan merkezler vardı.⁸ Bologna'daki *studium generale*den ortaya çıkan üniversiteler veya federasyonlar yabancı öğrencilerin federasyonlarıydı. İtalya Yarımadası'nda o

⁶ Hastings Rashdall, *The Universities of Europe in The Middle Ages* (Oxford: Clarendon Press, 1985), 61.

⁷ Simon Somerville Laurie, *The Rise and Early Constitution of Universities: With a Survey of Medieval Education* (New York: D. Appleton and Company, 1887), 109.

⁸ Aydın Sayılı, *Ortaçağ İslam Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri*. The Observatory in Islam. *Dil-tarih Coğrafya Fakültesi Yay.*, Ankara, 1964, s. 39.

dönem yaşanan siyasi birlik eksikliği, İtalyan üniversitelerinin tıpkı federasyonlar örneğinde olduğu gibi kendilerine has ve o dönem için alışılmadık yönetim şekilleri geliştirmesine zemin hazırlamıştır. İtalyan şehir devletindeki ünlü bir *studium*, yabancı öğrencilerin büyük bir kısmının ilgilisi çekmiş ve sahip olduğu öğrenci nüfusu ile dikkatleri üzerine toplamıştır. “Bu *studium*daki yabancı öğrencilerin ne medeni ne de siyasi hakları vardı. Onlar, bağlı yaşadıkları hükümet tarafından hakları fazla önemsenmeyen kişilerdi. Güçlerini sayılarının çokluğundan ve şehirdeki varlıklarının şehrin refahının üzerindeki maddi etkisinden alıyorlardı.”⁹ Bu grupların sayısı giderek artıyordu ve krallık açısından kendilerini rahat hissetmedikleri için kişisel ve grup haklarını korumak adına bir organizasyonun kurulması gerektiği açıktı.

Paris'teki *studium*da akademik çalışmalar teolojik temelli ilerlemekteydi. Bu teolojik kontrol, öğrencilerin yönetim şeklinde de oldukça belirgin şekilde hissediliyordu.

“1079 yılında Papa VII. Gregory (ö. 1085), piskoposların kontrolünde ruhban sınıfını eğitmek amacıyla katedral okullarının kurulması için bir emir yayınlamıştı. Bu okullar, Paris ve Orléans gibi geliri ve refah seviyesi yüksek kentlerde kurulduğu için kısıtlı da olsa eski manastır okullarından daha iyi gelişme olanağına sahipti. 1079-1142 yılları arasında Seine Nehri'nin kıyısında bir katedral okulunda eğitimlik yapan Petrus Abaelardus'un, Paris'in en iyi hocası kabul edildiği, onun ünü ve popülaritesinin diğer öğretim elemanlarını da Paris'e çektiği bilinmektedir.¹⁰ Paris Üniversitesi'nin akademik gelişiminin alt yapısında bu okulların payının büyük olduğu kabul edilmektedir.

“Fransa'da okulların üzerindeki dini kontrol İtalya'dakilerden fazladır. Bu durum yüksek akademik çalışmaların Paris'te neden olduğu teolojik ve felsefi çizgiyi açıklamaya yardımcı olabilir. “Notre Dame manastır okulları ve nehrin sol yakasında bulunan St. Genevieve'deki kolej kilisesi gibi okullar, Petrus Abaelardus'un buralarda ders vermesiyle Avrupa'nın en eski Frank hanedanlarından olan Capetianların başkenti Paris'teki bu yeni oluşumdan prestij elde etmişti. Abaelardus, kibarlığı ve kişiliğinin büyümesi sayesinde görülmemiş sayıda öğrenciyi etrafına toplamayı başarmıştır. Abaelardus'un hocası Fransız teolog ve düşünür Champeaux'lu William, Abaelardus ile yaşadığı ihtilaftan dolayı ortadan kaybolduğu için Abaelardus kendi kendisini mezun eden ilk eğitmenidir.”¹¹ Başka bir deyişle, kendi mezuniyet derecesi yani belgesini kendi hazırlayacak kadar ehil olduğunu ispatlamıştır. Abaelard, Paris'te bilimsel sorgulama yönteminin, teolojik soruları entelektüel yorumlamanın ve skolastik felsefede özgün bir tutumun tanıtılmasına öncülük etmiştir.

“Orta İtalya'daki XII. yüzyıldan kalma Rönesans'ın karakteristik özelliği Roma Hukuku üzerindeki yoğun çalışmalarıdır. 1116-1140 yılları arasında Bologna'da ders veren ve oradaki İtalyan hukuku *studium*unun diğerlerine göre ön plana çıkmasında büyük ve önemli pay sahibi olan akademisyen ise yukarıda bahsedildiği gibi Imerius'dur.”¹² Abaelardus'ın ardından ise Paris Üniversitesi, felsefe ve teolojinin önde gelen okulu haline gelmiştir. Özellikle Bologna *studium*unun tarihi, üniversitenin yapısı ile ilgili olarak, bir zamanlar tekeli bir öğrenci birliği veya federasyon olduğunu ve bu federasyonun üyelerinin korunması için bir örgüt gibi hareket ettiğini göstermektedir. Bologna'da, akademik yapının baskınlığı ve yerli olmayıp başka yerlerden gelen öğrenciler ile yerel halk arasındaki çatışma, öğrencilerin eline şaşırtıcı bir yönetim erkinin geçmesine neden olmuştur. Öğrenciler, seçtikleri temsilciler ve konsey üyeleri aracılığıyla düzenledikleri büyük toplantılar veya federasyon üyeleriyle birlikte başlattıkları girişimler sayesinde üniversite yönetiminde söz sahibi olmayı başarmışlardır. “Bu yönetim şekli Bologna'ya özgüdür. Ancak başka yerlerde, özellikle de ortaya çıkmasının uzun zaman aldığı Padova'da ve XV. yüzyıl Fransız eyaletleri ile İspanyol vakıflarının bazılarında da taklit edilmiştir.”¹³ Bu iki kurum, Bologna ve Paris, sadece organizasyonda değil, aynı zamanda hukuk, teoloji ve felsefe çalışmalarıyla da diğer tüm Orta Çağ üniversiteleri için birer model ve prototip oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, Abaelardus ve Imerius'un katkılarının sağladığı etki belirgin olmuş ve

⁹ Robert Sangster Rait, *The universities of Aberdeen: A history* (J. G. Bisset, 1895), 13.

¹⁰ Michael H. Harris, *History of Libraries in The Western World* (New Jersey, Metuchen, 1995), 108.

¹¹ Ellen Perry Pride, "The Origin and Growth of the Medieval Universities", *The Social Studies* 35, S. 2 (1944).

¹² Micheal Haren, *Medieval thought: The Western Intellectual Tradition From Antiquity to The Thirteenth Century* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan Press, 1992), 138.

¹³ Micheal Haren, *Medieval Thought: The Western*, 138.

uzun süre devam etmiştir. Özellikle Innerius bu dönemden itibaren Roma Hukukunu hitabetten ayıran ve uzmanlık alanına dönüştüren hukuk profesörü olarak tanınmıştır.

Studium generale ifadesi aslında *universitas*ların doğuşunda kilit terimlerdenidir. Adından da anlaşılacağı gibi “*generale*” sözcüğünün işaret ettiği anlam bu türden *studium*ların Avrupa’nın hemen her bölgesinden öğrenci kabul etmiş olmasıdır. Bu anlamda hem uluslararası hem de ücretli üniversiteler olarak ele alınmaları mümkün olabilir. Öğrencileri çeken ve bu kurumları *generale* sözcüğünün kapsamına uygun hale getiren şey yukarıda bahsi geçen hocaların ehil öğretimleri ve alanlarına duyulan dönemselsel gereksinimin büyüklüğüdür. Avrupa’nın birçok şehrinden çeşitli konularda eğitim almak isteyen çok sayıda öğrenci aynı zamanda mobil özellikleri de olan *studium generale*lerde toplanmıştır. İlk dönemlerde çoğunun eğitim aldıkları mekanlar kadar ders zamanları da sınırlı ve belirgin olmamıştır. Zamanla hocalardan nispeten başarılı ve ön planda olanlar öğrenciler tarafından daha fazla talep görmeye başlamış ve zamanla öğrenciler ve hocalar önderliğinde federasyon benzeri örgütlenmeler ortaya çıkmıştır.

*Studium generale*ler belirli bir müfredat ya da ders programına göre eğitim vermemişlerdir. Öğrencilerin hocaları istedikleri zaman dinledikleri bu oluşumlarda, benzer konularda eğitim veren hocalar bir araya gelerek örgütlenmeye başlamış ve bu kurumlar Papa dışında dönemin hükümdarları tarafından da siyasi ve maddi destek görerek kurumsallaşma aşamasına geçmişlerdir.¹⁴ Bologna, Padova veya Montpellier gibi şehirlerde, bütün üniversitelerin tek bir disipline ayrılmış olduğu yerlerde fakülte kavramı meşru olmamıştır. Ancak fakülteler kendi tüzüklerine sahip, kendi konsey ve yönetimlerini organize eden, dekanlarını kendileri seçen, üniversite bünyesindeki temel ve özerk birimler olma niteliği taşımışlardır. Fakültelerin öğrenci kabul etme şekilleri, özel amaçları ve öncelikli çıkarları aynı değildir ve bu nedenle bu yapılar içinde sosyal ilişkilerin genellikle gergin olduğu ifade edilmektedir. Her fakülte eğitim alanına ve uğraşına uygun gündeme sahip olduğu için *studium*un geri kalanındaki öğrencilerle paralel olmayan istek, fikir ve tavırların ortaya çıkmış olması yüksek ihtimaldir. Bologna’da hukuk okumak için gelenlerin çoğunun üniversite öğrencisi yaşlarında olmayan varlıklı din adamları, avukatlar ve maddi durumu iyi olan diğer meslek gruplarına ait yetişkin kişiler olduğu bilinmektedir.¹⁵ Federasyonların kurulması Roma Hukuku hükümlerine de uygundur. Din adamlarının imtiyazları ve dokunulmazlıkları vardır. Bu imtiyazlar ve öğrenci grupları arasında statü ve altyapı farkından kaynaklanan görüşler yabancı öğrencilerin kendi yasalarına sahip olma isteğini ortaya çıkarmıştır. “Bu şekilde toplumun içinden büyük bir kesimin sahip olduğu imtiyaz ve haklar açısından toplumdan ayrılması tehdidi, bir kenti muhtemel karmaşaya elverişli bir ortam haline getirmeye başlamıştır. Ortak çıkarlarla bir arada tutulan ve bağlılık yeminleriyle korunan federasyonların veya toplulukların büyümesi, XII. ve XIII. yüzyıl Avrupa tarihinin belirgin özelliklerinden biridir. Dolayısıyla, Bologna öğrencileri, üniversitelerini kurdukları zaman sıra dışı bir adım atmamışlardır.”¹⁶

Bologna’daki okullar, 1155 yılında Alman İmparator I. Frederick Barbarossa’nın öğrencileri koruma altına alması ve öğrencilerin sadece kendi hocaları ya da Bologna piskoposu tarafından yargılanabileceğini belirten emri sayesinde gelişmiştir.¹⁷ “Bologna’da hukuk eğitimi veren hocalar federasyonu, öğrenci yönetimi altındaki üniversitelerin yükselişinden rahatsızlık duymuştur. Onlar, Paris’te olduğu gibi rektörleri doktorların seçmeleri gerektiğini düşünmektedirler ve onlara göre eğitim alanlar ticaret yapmamalıdır, öğrenciler bilim öğrenen ve bilimle uğraşan kişiler olmalıdır. Kendi yöneticilerini seçme konusunda sahip olabilecekleri haklar ancak tabakhane çalışan çırakların üstlerini seçme hakkına sahip olduğu kadar olmalıdır.”¹⁸

Bununla birlikte, üniversiteler tarihinde oldukça eski bir oluşum olmak üzere, üniversite topluluklarının tanımları ve altyapıları ne olursa olsun genellikle belli sayıda gruplara da bölünmüş olduklarını belirtmek gerekmektedir. Pek çok üniversitede öğrenciler coğrafi köken kriteri açısından *nationes* faktörüne göre gruplara ayrılmışlardır. “Bu şekilde, Bologna’da yirmi kadar aktif öğrenci birliği mevcuttu. Bunlardan on tanesi Orleans’ta, dört tanesi Paris’te ve bir diğer dört tanesi de Kutsal Roma

¹⁴ Henry Johnson, “Are Our Universities Schools?”, *Harvard Educational Review*, 2/35, (1965):120-121.

¹⁵ Rait, *The Universities of ...*, s.13.

¹⁶ Rait, *The Universities of ...*, s. 13.

¹⁷ Jacques Verger, “Patterns,” içinde *A History of the University in Europe: Volume 1 Universities in the Middle Ages*, ed. Hilde de Ridder-Symoens (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 48.

¹⁸ Rait, *The Universities of ...*, s. 17.

İmparatorluğu'nun büyük üniversitelerinde ve Doğu Avrupa'nın bazı şehirleri ile (Prag, Viyana, Leipzig, Louvain vb.) Salamanca (İspanya)'da bulunuyordu.¹⁹ Bologna'dan bir grup öğrenci, 1158'de Frederick Barbarossa'dan birtakım hak ve ayrıcalıklar talep etmiş ve bu haklar için geçerli sebepleri olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁰

Transmontane ifadesi o *studiumun* dağ aşırı bölgelerden başka bir tabir ile İtalya dışından, Alplerin ötesinden gelen öğrencileri kabul ettiği anlamına geliyordu. İşte dışarıdan gelen bu grup, oda kiralarının yüksekliğinden dolayı ev sahiplerine karşı şehri topluca terk etme tehdidiyle- ki bu kasaba halkı için ciddi bir gelir kaybına işaret edecekti- kendilerini kullandırmamak için tepki göstermişlerdir. Hali hazırda bir bina veya mekân gibi akademik etkinlik alanları olmadığı için şehri terk edebilme erklerini gayet tabi kullanacaklarını öne sürmüşlerdir. Öğrenci grupları ve federasyonları bu şekilde kira oranlarını ve kitap fiyatlarını temsilcileri üzerinden baskı yoluyla sabit tutmayı başardılar.²¹ Bu durum federasyonların ne kadar etkili sosyal/beşerî oluşumlar olduğu ve üniversitenin özerkleşme yolunda attığı adımların ne kadar hissedilir olduğunu gösteren somut bir örnek olarak kabul edilebilir.

Hocaların çoğu ise Bologna vatandaşıdır ve yabancı öğrenci toplulukları ile olan mücadelelerinde devletin onlara yardım etmesini beklemişlerdir. Ancak göç tehdidi, ibreleri öğrencilere çevirmiş ve zaman zaman öğrenci göçleri gerçekleştirmiştir. “Üniversite hocaları aldıkları ücretlerle hayatlarını idame ettiriyorlardı; onlar Bologna'da arpalık talep etmeyen, eşleri ve çocukları olmayan laik kişilerdi. Zaman geçtikçe ve işlerinde sınırlı sayıda kişi profesör olduğunda, hocalara ilk önce öğrenci federasyonları tarafından, sonra bu federasyonları rahatsız etmekten korkan şehir yöneticileri tarafından gelir sağlanmıştır. Böylece hocalar büyük ölçüde üniversitelerin kontrolü altına girmişlerdir.”²² Bu konuda Haskins, öğrencilerin üniversitesi olan Bologna mensuplarının hocalara uyguladıkları yaptırımlardan şu şekilde söz etmektedir:

“Okuduğumuz en eski anlaşmalardan birinde (1317) bir profesörün izin almadan şehirden tek bir günlüğüne dahi ayrılmayacağı, ayrılmak isterse de geri dönüşünü garantilemek adına bir teminat ücreti vermesi gerektiği yer almaktadır. Eğer herhangi bir dersinde öğrenci sayısı beşin altına düşerse o profesör tıpkı o gün yokmuş gibi cezalandırılacak veya ücretinden menedilecektir kaldı ki öğrenci sayısı beşin altına düşerse bahsi geçen kişi zaten zayıf bir hocadır. Okuttuğu eserde veya kitapta tek bir bölümü atlama, zor konuyu sona bırakma hakkı yoktur. Her dönemde söz konusu tezi sistematik bir tabana yayarak anlatmak durumundadır. Kimse tüm yılı giriş ve bibliyografya kısımları ile harcayamaz.”²³

Konuyla alakalı başka bir bilgiyi ise Haskins, bir diğer çalışmasında şöyle sunmaktadır: “Profesörlere karşı öğrencilerin silahları boykottu, ayrıca profesörlerin maaşlarının öğrencilerin öğrenim ücreti ile ödendiği durumlarda bazen profesörlere bazı cezalar verildiği de oluyordu. Profesörler öğretimi mümkün olduğu kadar muntazam sunmaya ve etkili düzenlemeye mecbur bırakılıyorlardı.”²⁴

Paris Üniversitesi o dönem yapısal olarak üniversitelerin ilk özerkleşme girişimlerini bünyesinde barındırmasıyla dikkati çekmektedir. Bu üniversitede öğrenciler ve öğretim üyelerinin birlikte örgütlendikleri bir yapı söz konusuydu. Öğrenci egemenliğinin ağır bastığı Bologna Üniversitesi'nin tersine öğretim üyelerinin belirgin bir ağırlığının olduğu Paris Üniversitesi, piskoposluktan bağımsızlaşma yönünde önemli başarılar kazanmıştı. “Oxford Üniversitesi, 1115 yılında 60 ila 100 öğrencinin bir araya gelmesiyle St. Frideswide Manastırı'nın Augustinian mezhebi kilise yasalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu üniversite 1163 yılına kadar bir *studium generale* olarak nitelendirilmemiş ve Paris'te Kral I. Henry'e (ö. 1060) ve sarayına yakınlığı ile dikkati çekmiştir. 1150'ye doğru Paris'teki din okulları üniversite konumuna gelmişler ve Paris'teki okullarda eğitim görmüş olan bir grup İngiliz öğrenci, 1167 yılında buradan ayrılarak Oxford Üniversitesi'nin şekillenmesine yardımcı olmuştur.”²⁵ Yukarıda da bahsedildiği gibi “Orta Çağ'daki pek çok üniversite bu şekilde başka bir şehirden göç eden

¹⁹ Verger, “Patterns”, 39.

²⁰ Charles Homer Haskins, *The Renaissance of The Twelfth Century* (Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1927).

²¹ Haskins, *The Renaissance of*, 389.

²² Rait, *The Universities of*, 14.

²³ Haskins, *The Renaissance of*, 15.

²⁴ Charles H. Haskins, *The Rise of Universities* (New York: Harvard University Press, 1923), 390.

²⁵ Michael H. Harris, *History of*, 109.

hocalar ve öğrenciler tarafından kurulmuştur. En büyük göç, 1228-29 yıllarında Kamaval Ayaklanmaları'nda Paris Üniversitesi'nden kaçanların oluşturduğu göç hareketidir. Buradan ayrılanlar, Oxford (daha sonra Cambridge) Angers, Toulouse, Orleans ve Rheims'a gitmişlerdir."²⁶ Heer, 1222 yılında Bologna'dan başlayan bir göçün Padova Üniversitesi'ni, bir diğeri Vincenza Üniversitesi'ni, Padova'dan başlayan başka bir göçün ise Vericelli Üniversitesi'ni oluşturduğundan söz etmektedir.

Kraliyet ve üniversite arasında özerklik kapsamında değerlendirilebilecek çatışmalar da olmuştur. Örneğin hükümdarlar o döneme göre olabilecek en donanımlı, hizmetlerine almak isteyecekleri türden memurlar yetiştiren federasyonları her anlamda kontrolleri altına almak istiyorlardı. "Paris'te öğrencilerle krallık kolluk güçlerini karşı karşıya getiren kanlı 1229 olaylarından sonra üniversite özerkliği bir daha kaybedilmemek üzere kazanılmıştır. Bu kavgada, birçok öğrenci kraliyet muhafızları tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine üniversitenin büyük bölümü greve giderek Orleans'a çekilmiştir."²⁷

Bu ilk üniversitelerin kurulmasına ilişkin emirleri Papalar, imparatorlar ve krallar vermiştir. İmparator II. Frederick tarafından kurulan Napoli Üniversitesi (1224), emperyal otorite altında kurulan ilk örnek iken Papa IX. Gregory tarafından kurulan Toulouse Üniversitesi (1229), Papalık emirnamesi ile kurulan ilk üniversitedir. Bu üniversiteler, programlarında ateizm ve sapkınlık öğretmekten uzak durdukları sürece otonom olmakta özgürdüler. Öğrenciler ve hocalar birlikte kendi rektörlerini seçtiler. Ancak, bağımsızlığın bedeli olarak, üniversiteler kendilerini finanse etmek zorunda kaldı. Bu yüzden öğretmenler ücret talep edip bunun sonucu olarak geçimlerini sağlamak için öğrencilerini memnun etmek durumundaydı. Bu erken üniversitelerin kalıcı binaları ve mülkiyetleri yoktu ve başka bir şehre göç edip orada bir çalışma yeri kurma durumunda olabildikleri için yetersiz öğrenci nüfusuna ve ehil öğretici kaybına maruz kalıyorlardı. Cambridge Üniversitesi'nin tarihi 1209'da Oxford'dan bir dizi hoşnutsuz öğrencinin oraya taşınmasıyla başladı ve 20 yıl sonra Oxford'un, yine bir öğrenci göçü sayesinde Paris Üniversitesi'nden öğrenci kabul ettiği de olmuştu.

"Yine Bologna'daki *studium*da Frederick Barbarossa tarafından 1158 yılında *Authentic habita* isimli bir emirname yayınlanmış ve bu emirname ile öğrencilere tanınan bir dizi haklar onların sosyal organizasyonlarının iç dinamiklerinde bazı değişimlere neden olmuştur. Bu emirnameye göre tanınan çeşitli korunma ayrıcalıklarının yanı sıra artık hamisi olarak öğrenciyi yasa önünde savunacak kişi, ilgili fakülte doktoru veya yerel üst düzey bir yetkili (*podesta*) olabilecektir. Bu yasa öğrencilerle hocaların arasındaki bağı kuvvetlendirmiştir."²⁸ Ancak bir süre sonra yine çeşitli fraksiyonlar baş göstermiş, federasyonların iç dinamikleri ile ilgili anlaşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır. Örneğin hocalar cephesinde *studium* hareketliliğini engellemek amacıyla hocalardan yalnızca Bologna'da çalışacaklarına dair yemin edilmesinin istenmesi dengeleri tekrar sarsmıştır.

Öğrenci federasyonları içinde de karmaşa gecikmemiştir. "Erken bir aşamada, *nationes* içindeki federasyonlardan dört tanesi -Lombard, Toskana, Romalılar ve Ultramontanlar- XIII. yüzyılın ortalarında ikiye ayrılmışlardır: İtalyan Yarımadası'nın dışarıdan gelen hukuk öğrencileri için *Citramontan*, Alpler'in ötesindeki hukuk öğrencileri için ise *Ultramontan* ifadeleri kullanılmıştır. Bu federasyonlar ücretler ve akademik hayatın genel düzenlemeleriyle ilgili konularda hem hocalarla hem de üniversiteler içinde komün olarak adlandırılan kurullarla ortak pazarlık grupları olarak hareket etmişlerdir."²⁹

Genel olarak bakmak gerekirse o dönem Paris'te *nationes* kriterine göre yedi oluşum mevcuttur. Ancak bu türden oluşumlar Bologna'da çok belirgindir. Bir İspanyol, bir Gascon, bir Provençal, bir Norman ve bir de İngiliz konfederasyonundan oluşan Citramontan gruplar çeşitli sayıdaki federasyonlarıyla üniversitede trans-Alpine Üniversiteleri olarak da isimlendirilmiştir. "O dönem üç cins-Alpine ülkesi grubu Bologna'da bir düzine veya daha fazla trans-Alp ülkesi grubundan daha kalabalık öğrenci üyeye sahipti ve bu nedenle *Consiliariae*³⁰ olarak bilinen bölümlere ayrıldılar. İlk

²⁶ Friedrich Heer, *The Medieval World*, çev. Janet Sondheimer (New York: Wiedenfeld and Nicolson Yayınları, 1961), 244.

²⁷ Jacques Le Goff, *Orta Çağ'da Entelektüeller*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 98.

²⁸ Michael Haren, *Medieval Thought*, 139.

²⁹ Micheal Haren, *Medieval Thought*, 139.

³⁰ Bu gruplar üniversite yönetiminde söz sahibiydi. Orta Çağ'da birinci nesil üniversitelerde önceleri her mezun genel kurul üyesiydi. Ancak 16. yüzyıldan itibaren sanat fakültelerinde sayıları giderek artan genç akademisyenlerin etkisi azaltılmak istendi. Dönemin çoğu üniversitesinde

başta kendileri henüz örgütlenmemiş olan ve büyük yasaların kontrolü altında olan sanat ve tıp öğrencileri, XIV. yüzyılda *studium*da yeni bir *universitas* kurmayı başardı.³¹

“Öğrencilerin bazı İskoç üniversitelerinde hala korunan bir gelenekle *nationes* olarak ayrılması, Bologna'da XII. ve XIII. yüzyılın başındaki federasyon kurma hareketinden süregelmiştir. Hakları korunma altına alınması gerekmeyen hiçbir Bologna vatandaşının, bir federasyon üyesi olmasına izin verilmemiştir.”³² Bologna'daki *Ultramontan* ve *Citramontan* grupları dışında Bologna kentinden olan öğrenciler hakları güvende olduğu için hiçbir *nationes* grubuna katılmadılar. Profesörler kendi federasyonları olan ve öğrencilerinkinden tamamen ayrı bir federasyonu, *Collegium Doctorum*'u oluşturdular.³³ “Profesörlerin de bir federasyonları vardı ve kabul edilecek üye sayısını sınırlı tutarak bir öğretim derecesine denk gelen “öğretme lisansı şartlarını” kendileri belirlemiş oluyorlardı. Eğitim kurumları adı geçen bu iki federasyondan gelişmiştir.”³⁴ Bununla birlikte, Bologna'da profesörlerin okullarının *colleges* olarak adlandırılması ve üniversite isminin takribi olarak dörde, ancak nihayetinde *Transmontan* ve *Cismontan* olarak ikiye ayrılan öğrenci federasyonlarından gelmesi önemlidir.

Bologna'lı öğrencilerin böyle bir girişimleri olmamıştır. “Bologna'da üniversiteyi oluşturan *Transmontan* ve *Cismontanlar*, XII. yüzyılın son çeyreğinde, diğer federasyon gruplarının modelini izlemiş, hiçbir zaman bir kuruluş sözleşmesi yapmamıştır”³⁵ Hepsinin gündeminde bünyelerinde bulunan öğrenci ve hoca gruplarını korumak, haklarını savunmak ve yaşam koşullarını iyileştirmek vardı. Zamanla artan fraksiyonlar, federasyonlardaki bu çeşitlilik ve *studium* öğretimi içinde fakülte gibi birimlerin varlığı üniter bir yapı oluşturmuştur. Bu yapı, tüm Orta Çağ üniversitelerinin temel yapı taşlarına işaret eden genel özellikler içermektedir. Çağlar boyunca ve hatta günümüz üniversite sistemlerine gelene kadar kimliğini tam anlamı ile koruyan birimlerin fakülteler olduğu ise üniversitelerin gelişim süreçleri içinde altı çizilmesi gereken noktalar arasındadır.

Tıp üniversitelerinin hacmi ve etkisi bu dönemde oldukça hissedilir düzeydeydi. Bologna *studium*larında sanat dersleri olarak geçen dersler, hukuk ve özellikle de tıp eğitimi öncesi hazırlık niteliği taşımıştır. Böylece XV. yüzyılın başlarında, Bologna'daki *studium generale* iki türeden üniversiteye işaret ediyordu: bunlardan biri hukuk, diğeri ise sanat ve tıp üniversitesidir. Ayrıca “Bolognalı hukuk öğrencileri İtalyan olmalarına veya milliyetlerine bağlı olarak '*citramontan*' veya '*ultramontan*' gruplara üye oluyordu. Sanat veya tıp öğrencileri, tamamen bağımsız bir üniversitedendi. Yüksek lisans öğrencileri de kendi uzmanlıklarına bağlı olarak farklı doktora kolejlerinde kaydoldular. Ancak bu üniversiteler birbirleriyle çok yakın iş birliği içindeydiler. Örneğin, 1473 yılında Padova'da hukuk öğrencileri için iki üniversite birleşmiştir.³⁶ *Nationes* sistemine dayalı olan ve farklı kültürlerden öğrencileri tasnif eden başka üniversiteler de vardı. “Oxford ve Cambridge, hocaların oluşturduğu federasyonlardı ve bu üniversitelerde de milletler sistemi vardı. İskoçları da kapsayan Kuzeyliler grubu olan '*Boreales*' ve Galliler ile İrlandalıları da kapsayan güneylilerden oluşan bir diğer grup *Australes* şeklinde adlandırılıyordu. Yani bu şekilde iki temel grup vardı. Fakat İngiltere'de bu sistem kısa zamanda ortadan kalktı.”³⁷ “*Nationes*” yani millet sistemi 1274'ten itibaren Oxford'da ortadan kalkmıştır. Bu durum üniversite mensuplarının genel olarak aynı bölgeden olmalarıyla açıklanabilir. Bologna'daki ilk özgünlük, hocaların üniversite mensubu olmamalarıdır. Üniversite federasyonu yalnızca öğrencileri kapsamaktadır. Hocalar “doktorlar *collegium*'unu” oluşturmuşlardır. Bu üstünlük,

genel kurulun bir *consorium* olarak adlandırıldığı toplantılarda sadece profesörler yani *ordinarii* consoriumlara katılım hakkına sahipti. Oxford ve Cambridge gibi üniversitelerde ise 16. yüzyılın sonlarından itibaren, benzer organlardaki yetkisi ve gücü, rektör yardımcısı ve meclis başkanları lehine azaltıldı. Konfederasyonları olan üniversitelerde ise (Poitiersve Orléans gibi) gibi genel kurul dekanlardan, federasyon ve öğretim kadrosu temsilcilerinden oluşuyordu. Bu dönemde Salamanca gibi dünyanın farklı yerlerdeki üniversitelerde ise *Klostro pleno* yani yönetim öğretim üyeleri olan *catedráticos* ve öğrenci temsilcilerinden oluşan farklı ve daha karmaşık yönetim uygulamaları da vardı. Bologna, Padua ve Katanya'da olduğu gibi öğrenci üniversitelerinde meclis yalnızca öğrencilerden, *consiliaris* yani ulusların başkanlarından (çoğulu: *consilarii*) oluşuyordu; profesörlerin ise fakülte bazında kendi meclisleri vardı (Bkz. de Ridder-Symoens, H. Management and resources. A history of the university in Europe, 2, 1996, 168). *Consiliaris* kavramı, 19.yüzyıldan itibaren farklı anlamlar kazanmaya başlamıştır (Bkz. Çelik, M. *The Kemerbaşı in the Ottoman Medreses and the Consiliaris in the Italian Universities*, Ankara: İdeal Kültür, 2022).

³¹ Rait, *The Universities of ...*, s. 15.

³² Aleksander Gieysztor, *Management and Resources, A History of the University in Europe* (Cambridge University Press, 1992), 110; Rait, *The Universities of Aberdeen: A History*, s. 13.

³³ Aleksander Gieysztor, *Management and Resources, A History of*, 110.

³⁴ Haskins, *The Renaissance of*, 390.

³⁵ Haskins, *The Renaissance of*, 390.

³⁶ Verger, “Patterns”, 39.

³⁷ Heer, *The Medieval World*, 246.

bu iki birimin uygulamada birleşmiş olmaları nedeniyle yüzyıl boyunca güçlenmiştir. Çoğu zaman kurumun başında tek bir rektör bulunmuştur.³⁸

3. Birinci Nesil Üniversitelerde Teşekkür: Kurumsal Organizasyon ve Yapı Üzerine

X. yüzyılla birlikte gelen Fransa menşeli Kluni (Kluny) tarikatı etkisi ve bir Katolik tarikatı olan Sistersiyen Reformu ile dini ağırlıktaki kasvet ve korku hemen her sosyal ortamda yerini daha pozitif ve hümanist bir yaklaşıma bırakmıştır. Bu dönemde “üniversite olarak adlandırılabilen en eski Batı kurumu, IX. yüzyılda İtalya'nın Salerno kentinde kurulan ve Avrupa'nın her yerinden öğrencileri çeken ünlü bir tıp okulu idi. Bir tıp okulu olarak kaldı. Haskins, Napoli'ye bir gün uzaklıkta olan Salerno üniversitesinin- ki bu bölge başlangıçta Lombard sonraları Norman etkisinde kalmıştır- tıp hususunda eski ve yerleşik bir eğitim yapısına sahip olduğunun altını çizerek, XI. yüzyıla değin önemli bir tıp okuluna sahip olduğunu bildirir. Ayrıca yazar buranın iki yüzyıl sonra en çok bilinen tıp merkezi haline geldiğini ekler ve üniversite hakkında şöyle bir tespitte bulunur:

“Bu şehirde Hipokrat'ın antik dönemlerden kalma eserleri anatomi ve cerrahi açısından genişletilmiştir. Salerno üniversitesi, kuruluşu ile ilgili 1231 yılından öncesine işaret eden akademik bir organizasyona dair somut bir bilgi mevcut olmasa da daha uzakta, kuzeyde kurulan daha yeni üniversitelerin etkisi nedeniyle ilgiden uzak kalmıştır. Tıp tarihi açısından önem arz etmekle birlikte üniversite kurumunun genişlemesine herhangi somut katkısı olduğu söylenemez.”³⁹

Bu dönemde üniversiteler belli bir disiplinin hocaları ve öğrencileri olarak farklı fakültele ayrılmıştır. Klasik fakülteler, 'sanat' (liberal sanatlar), 'teoloji', 'hukuk' (kanon fakültesi medeni hukuk fakültesinden genellikle ayrıdır) ve 'tıp' fakülteleridir. Ancak öğretim alanı bu saydıklarımızdan farklı olan fakülteler de kurulmuştur. Örneğin, Toulouse'da, bir gramer fakültesi ve bir sanat fakültesi olduğu bilinmektedir. XII. yüzyıldan itibaren üniversitelerin teşekkülü ise şu şekildedir: Hukuk Fakültesi, Teoloji Fakültesi, Tıp Fakültesi ve Sanat Fakültesi. Aytaç bu dönemde üniversitelerin yapı ve organizasyonu ile ilgili şöyle bir tasnif⁴⁰ sunmuştur:

3.1. Uzmanlığa hazırlık mahiyetindeki fakülteler

Sanat Fakülteleri (*facultas artium*): Üniversitelerin alt ve hazırlık kademesini teşkil eder. Bu kademe *Trivium* ve *Quadrivium* olarak bilinen yedi liberal sanat öğretilmiştir. Bu fakülteden mezun olan öğrenciler, üniversitelerin ihtisaslaşmış üst kademelerindeki öğrenimlerine devam etme hakkını elde ederlerdi. Bu fakülte XVII. ve XVIII. yüzyıllardan sonra bugünkü felsefe ya da edebiyat fakültelerine dönüşmüştür.

3.2. İhtisas fakülteleri

Birinci nesil üniversitelerde ihtisas fakültelerinin teoloji, hukuk ve tıp şeklinde üç temel alanda branşlaştığı görülmektedir.

Teoloji Fakülteleri (*facultas theologorum*): Bu fakülte, Orta Çağ zihniyetine göre en önemli fakülteyi teşkil etmekte idi. Ancak sekiz yıl süre ile yedi serbest sanatı tahsil eden bir kişi, teoloji öğrenimine başlayabilirdi. Bu teoloji öğrenimi de sekiz yıl sürerdi. Bu öğrenim bittikten sonra

³⁸ Le Goff, *Orta Çağda*, 106.

³⁹ Haskins, *The Rise of*, 10.

⁴⁰ Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi: Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, (Ankara:, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yayınları, 1980), 92.

Baccalaureus (doçent) olunurdu. Dört yıllık doçentlik⁴¹ süresinden sonra da *Magister* (profesör) olunurdu.⁴²

Hukuk Fakülteleri (*facultas descretistarum*): Hukuk fakültelerinde, papaların emirleri doğrultusunda kanunlar öğretilirdi.

Tıp Fakülteleri (*facultas medicorum*): Tıp fakültesindeki öğretim, tabiat bilimlerinde çok ileri durumda bulunan Türk ve İslam filozoflarının teorilerine bağlı olarak yürütülürdü.

Üniversitelerdeki müfredat programında yedi liberal sanat ilk basamaktı ve o da kendi içinde *Trivium*- gramer, retorik, mantık ve *Quadrivium*- aritmetik, geometri, müzik ve astronomi- eğitiminden oluşuyordu. Eğitim süresi uzmanlık yani yüksek lisans için yedi yıldız ve henüz bunu almamış olanlara “*baccalaureus*” demektedir.⁴³ Aslında kuruluşlarından itibaren bazı üniversiteler belirli bilim alanlarında uzmanlaşarak gelişmiş ve bu yönde isimlerini duyurmuştur. Bologna ve Padova özellikle hukuk ve Roma hukukunda; Salerno ve diğer bazı Güney Avrupa üniversiteleri tıp ağırlıklı çalışmalarda ün kazanmıştı. Yine Paris Üniversitesi'nin teoloji çalışmalarıyla ön plana çıktığı ve dönem üniversitelerinin çoğunun bu yönüyle onun programlarını model aldığı çalışmanın ilk kısımlarında belirtilmiştir. Bu isimlere XII. ve XIII. yüzyıllarda üniversitelerin dünya çapında önemli öğrenme merkezleri haline geldiği dönemde İngiltere'deki Oxford ve Cambridge de eklenebilir. Daha sonraki yüzyıllarda, Kilise dışında monarşiler ve şehir yönetimleri üniversiteleri yüksek vasıflı bürokratların yetiştiği mecra olarak görece ve itibarlarını arttırmak amacıyla Avrupa'nın diğer bölgelerinde de üniversitelerin oluşumunu destekleyeceklerdir. Ancak bu durumun getirdiği sosyal ve beşerî bazı sonuçlar da olmuştur. Zaman zaman üniversite öğrencileri ve yerel topluluklar arasındaki ilişkiler düşmanca bir hal almış ve öğrencilere çoğu bölgenin yönetim kriterine göre din adamları olarak muamele edildikleri için yerel suç mahkemeleri tarafından yargılanamamış, bu da üniversite ile yerel yönetimler arasında sık sık çatışma yaşanmasına neden olmuştur.

Sivil güçler, devlet/hükümet ve dini mevkiler tarafından verilen ayrıcalıklar, üniversitelerin büyümesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. “1158 yılından başlayarak, devlet veya kilise mensuplarına, öğrencilere ve üniversitelere uzun süre boyunca bir dizi dokunulmazlık, özgürlük ve muafiyet verilmiştir. Üniversite hocaları ve akademisyenler, çalıştıkları ülkenin egemenliğinin özel koruması altına alınmış, vergiden ve askerlikten muaf tutulmuştur. Daha önemlisi yalnızca onlar tarafından yargılanabilecekleri özel mahkemelerin yetkisi altına alınmışlardır. Üniversitelere kurum olarak verilen diğer ayrıcalıkların yanı sıra mezunlarına da detaylı incelemeye tabi tutmadan “dünyanın her yerinde” öğretme ehliyeti/lisansı verilmiştir. Grevlere karşı dersleri askıya alma ve şikayetlerin çözülmesini bekleme gibi çoğu meselede önemli haklar sağlanmıştır.”⁴⁴ Üniversite o zamandan beri sadece Avrupa'da değil, tüm dünyada yüksek öğretimin standardı haline gelmiştir.

Aynı dönemde *studium generalen* aksine bir de *studium particulare* teriminden kısaca bahsetmekte yarar vardır. Burası daha yerel, belirli karakter ve niteliğe sahip öğrencileri kabul eden yüksek öğretim kurumudur. Bir *studium particulare* yerel öğrenci kabul ederdi. Buna karşın, bir *studium generale*, tüm bölgelerden ve tüm ülkelerden öğrencilere açıktı. *Studium generale* kurumu erken dönem üniversitelerin, yerel veya çapta öğrenci kabulü ve keşiş/manastır sakini kişilerin eğitiminin yani *studium particulare*'nin aksine, kurumun geniş bir coğrafi alandan öğrenci kabulüne işaret etmektedir.

⁴¹ Bu dönemde Papa veya İmparatorun yetkisi altındaki bir Studium Generale ile bir Kral veya Şehir Cumhuriyeti tarafından kurulan bir Studium Generale saygınlığı- *Studium Generale respectu regni*- olarak bilinen bir ayrım ortaya çıkmıştı. Bu ayrım, İmparator veya Papa'nın, *ius ubique docendi*yi sağlama yetkisi üzerine kurulmuştu. Bu imtiyaz, bir Studium Generalede bir ustaya herhangi başka studiumlarda da öğretme hakkı veriyordu. Ancak bu durum o kadar saygı ile ele alınıyordu ki 1292'de Bolonya ve Paris Papa IV. Nicholas tarafından verilen bu ayrıcalığı kabul etti (Bkz. Robert S. Rait, *The universities of Aberdeen: A history*, J. G. Bisset, 1895, 9).

Özetle Papalık, Paris'teki 1229 yılında yaşanan öğrenci olayları gibi yaşanan karışıklıklara müdahalesiyle hocaların kimin birliğe alınması konusunda söz sahibi olmaları gerektiğine karar vermişti. Dolayısıyla hocalar otonom hareket etmeye yaklaşmıştı. Sonrasında öğretici ehliyeti niteliklerine karar vermede Toulouse ve Orleans Üniversiteleri de aynı imkânı yakaladılar (Bkz. Post, G., *The Papacy and the Rise of the Universities*, Boston: Brill, 2017, 116).

⁴³ George Gordon Coulton, *Medieval Panorama* (New York: Meridian Yayınları, 1955), s. 396.

⁴⁴ Arthur Orlo Norton, *Readings in the History of Education: Mediaeval Universities*, Vol. 4, (Cambridge: Harvard Univ. Press, 1909), 80.

Federasyonların varlığı, Orta Çağ üniversitelerinin insan gerçekliğine önem verdiğini göstermektedir. Bu değer verme durumu dayanışma bağlamında örgütlenme ile sonuçlanmıştır. Buradan hareketle bu federasyonları oluşturan etkenler bir nevi Orta Çağ nosyonu olarak kabul edilebilir. Orta Çağ üniversite prototipleri bir taraftan bünyelerinde kısıtlamalar, çatışmalar ve yanlış uygulamalar içerirken; öte yandan özerkliğin temellerini atan türden bir bağımsızlık ve iç dinamiklerinde belirli bir süreye kadar devam etmiş olan bir uyum sergilemektedir. Daha kapsamlı özetlemek ve bu konuda üniversitenin iç dinamiklerine değinmek gerekirse Verger'in şu tanımlamalarına başvurmak mümkün olabilir:

“Üniversite, birinin kabul edildiği takdirde serbestçe katılabileceği bir gruptu. Kendi mührüyle onaylanmış birtakım işleri düzenleyebilmek, kendi adına bir hukuk davası açabilmek, tüzüklerle kendini yönetmek ve üyelerini bu tür tüzüklere itaat etmeye zorlamak gibi vasıfları bulunan ahlaki bir organizasyondur. Bu türden bir bağımsızlık dış koşullara veya dini otoritelerin koşullarına bağlı olarak katı denilebilecek türden bir müdahaleyi veya kontrolü saf dışı bırakamıyordu. Ancak üniversitelerin kendi iç ve alt bölümlerini hiyerarşiden muaf tutabiliyordu. Üniversite topluluğunun yalnızca bir kısmı, bu bağımsızlığın oluşturduğu tüm hak ve koşulların tadını çıkarabiliyordu. Onlar da kayıtlı ve devamlı öğrenci olan *suppositi* kesimi idi ve üniversite otoritesine tabilerdi. Ancak bu kesim meclislere ve konseylere katılım, üniversite ofisinin tutulması gibi sorumluluk uygulamalarında yer alamamışlardır.”⁴⁵

4. Üniversitelerde Akademik Çalışmaların İçeriği

Üniversitelerdeki çalışmaların yapısı bir kurumdan diğerine ve aynı kurum içinde eğitim verilen seviyelerin farklı aşamalarına göre değişiklik gösteriyordu. Hepsinin programın en temel özelliği, müfredatta belirlenen kitaplara dayalı öğretime veya açıklayıcı okumaya odaklı ilerlemeleriydi. “Hukuk üniversitelerinde bunlar Roma veya Kanon (Kilise) hukukunun metinleriydi. Teoloji fakültelerinde ise İncil ve Peter Lombard'ın eserleri çalışılıyordu. Sanat fakültelerinde *Trivium*, genişletilmiş mantıksal içeriği ile *Quadrivium*'un bir kısmı ilgi görüyordu. Uzunca bir süre ihmal edilmiş olsa da Aristo'nun felsefi eserleri tekrar saygı görmeye başlamıştı.”⁴⁶

Üniversite eğitiminin temelini oluşturan kitaplar, eski ve uzun süredir kullanılmayan Yunanca ve Roma ile Arapça ve Yahudi kökenli birkaç eserden toparlanarak ortaya çıkarılmıştır. “Bu gruba, başta Roma Hukuku'nun *Organon*'u olmak üzere Aristo'nun eserleri ile Galen ve Hipokrat başta olmak üzere çeşitli Arap ve Yahudi doktorların tıbbi eserleri girmektedir. Bu eserler, XII. ve XIII. yüzyıllarda toplanmış ve genellikle öğrencilere erişilebilir hale getirilmişlerdir. Aslen Latince yazılmış olmayanlar bu dönemde Latinceye çevrilmiş; el yazması kopyaları çoğaltılmış ve yaygın şekilde dağıtılmıştır.”⁴⁷ Charle ve Verger'e⁴⁸ göre zamanın entelektüel etkinliği, eski öğrenme parçalarının geri kazanılmasından çok daha fazlasını sağlamış ve Skolastik felsefe ile teoloji grubunu ve Kilise Yasası'nı oluşturacak şekilde iki yeni çalışma alanı oluşturmuştur. Ayrıca bu alanları farklı ve profesyonel çalışmalar olarak betimleyen metin kitapları hazırlanmıştır. Bu çalışmaların yöntemini oluşturan kitap Abelardus'un *Sic et Non* isimli eseri olmuştur. Üniversite eğitiminin özünü oluşturan eserler, ilahiyatta Peter Lombard'ın *Sententiae* eseri ve Kanon Hukuku'nda Gratian'ın *Decretum* isimli eseridir.⁴⁹ Bu programı en etkin uygulayan merkez Abelardus'un çalışmaları ile Paris Üniversitesi olmuştur.

Sanat fakültelerinde bir lisans derecesinin sanat dersleri dönemi, büyük ölçüde antik liberal sanatların *Trivium* aşamasından (gramer, retorik ve mantık) ve Aristo'nun oluşturduğu üç felsefe türünden (zihinsel, ahlaki ve doğal felsefe) ibaretti. Latince dilbilgisi, evrensel öğrenim diliydi. Latince neredeyse akademik iletişimin tek aracıydı. Öğrenciler eğer Latince bir ön hazırlık eğitimi almışlarsa kayıt hakkı kazanabiliyorlardı. Zaten öğretimdeki ilk yıllar çoğunlukla Latince becerileri geliştirmeye odaklıydı. Mantık dersleri ise sonraki aşamadaydı. Bu dersle öğrencilerin tartışmalarda başarılı şekilde itirazlarda bulunmalarını sağlayan becerilerin gelişmesi hedefleniyordu. Bir öğrenci ancak ikinci sınıfa geldiğinde tartışmalara katılmak için yeteri kadar gelişmiş kabul ediliyordu. Üçüncü ve dördüncü sınıftaki öğrenciler ise yaşça küçük fakat bu konularda üst düzey uzmanlar olarak kabul edilirdi. Bu

⁴⁵ Verger, “Patterns”, 38.

⁴⁶ Michael Haren, *Medieval Thought*, 141.

⁴⁷ Norton, *Readings in the History of*, 38.

⁴⁸ Charle Christophe ve Jacques Verger, *Üniversitelerin Tarihi*, çev. İsmail Yergüz (Ankara: Dost Kitabevi, 2005), 13.

⁴⁹ Norton, *Readings in the History of*, 38.

becerileri sergilemek lisans eğitimindeki sanat derslerinden mezun olabilmek için önemli idi. Ancak bu derece, bir çıraklık sertifikası ile aynıydı; öğretmek veya profesyonel bir fakülteye devam etmek için lisans almak isteyen öğrenciler, bir sanat eğitimine kendilerini kabul ettirmek için oldukça yoğun bir şekilde ve çoğu zaman kendi başlarına 3 yıl daha çalışırlardı. Sanat dersleri bu şekilde 7 yıl kadar sürerdi.⁵⁰

Günümüz eğitim sistemleri ile karşılaştırıldığında bu şekilde kayıta hak kazanmak, üniversite yeterlilik ve giriş sınavlarından geçmek olarak düşünülebilir. Bir ön koşulu tamamlayıp gerekli alt yapıyı kazanan öğrenciler *studiumun* koşullarına göre kayıt parası ödemek durumundaydı. Bu nedenle Bologna'dan olan öğrenciler diğer federasyonların öğrencilerine kıyasla daha avantajlı durumdaydı, en azından ödemeleri gereken tek ücret kayıt ve sarf giderleri oluyordu. Başka şehirlerden gelen öğrenciler gibi oda kiralari ödemek zorunda değillerdi. XVIII. yüzyılın sonuna kadar çoğu Batı üniversitesi yedi liberal sanata dayanan temel bir müfredatı takip etmiş; gramer, mantık, belagat, geometri, aritmetik, astronomi ve müzik gibi alanlar ise sanat fakültelerindeki çalışmaların özünü oluşturmuştur. Öğrenciler bu aşamadan sonra uzmanlık için tıp, hukuk ve teoloji fakültelerinden biri altında çalışmaya devam ederdi, ancak final sınavları yorucu ve zorlayıcıydı. Dolayısıyla çoğu öğrenci başarısız oluyordu. Nitekim, o dönemde yüksek öğretimi hedefleyen kitlenin nihai amacı da toplumda belirli bir yer edinmek ve eğitim almış olmak için üniversitede bulunmuş olmaktı. Özetle öğrenci profili belliydi ve maddi imkanları yerinde ve belirli kesimden kişiler üniversitede eğitim alabiliyordu.

Orta Çağ sanat derslerinin özü Rönesans döneminde önemli ölçüde değişmiştir. Kilisenin dar skolastisizmine itiraz eden Rönesans yazarları, daha geniş bir kitleye hitap etmek için ilave içerikler sunmuşlardır. Hümanizm başlığı altında, Yunan ve Latin edebiyatı çalışmalarını teşvik etmeye çalışmış, ancak özellikle Yunan yazarlarının orijinal dillerinde okunması gerektiğini vurgulamışlardır. Eski Yunan bilgeliğine hakimiyet, sanat dersi için ek bir gereklilik halini almıştır. “Bu ‘seçkin öğretim’ şekli karakter oluşumuna faydalı bulunmuş ve aynı zamanda dünyevi bilginin yanı sıra yargı ve yorumlama becerisi de değerli kabul edilmiştir. Bu yeni kültürel amacın takdir edilmesi, XV. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İngiliz üniversitelerini de etkilemiş ve Yunanca, klasik edebiyatın daha geniş okunması ve retorik ile hitabete daha fazla vurgu yapılmasını sağlamıştır. Eğitimin bu yeni yüzü, oğullarını sadece beyefendiler değil aynı zamanda iş adamları olarak yetiştirmeye çalışan zengin ailelere oldukça çekici gelmiştir. Bu gelişme İngiliz üniversitelerinin organizasyonunun dönüşümüyle daha da ilerlemiştir.”⁵¹

“Fransisken ve Dominik tarikatlarıyla birlikte, üniversitelerde çok sayıda yüksek lisans mezunu işe alındı ve akademik başarının doruklarına ulaşıldı. Ayrıca laik kolejlerin Paris ve İngiliz üniversitelerinin evrimi üzerinde önemli bir etkisi oldu. Çünkü Geç Orta Çağ'da, Parisli ve İngiliz kolejler, üniversite okullarının kamu eğitiminin parçalanmış sistemine miras kaldılar. XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde öğretim artık kendi kendine yeten eğitim birimlerine dönüştürülmüş olan kolejlerde gerçekleşiyordu ve merkezi değildi. Böyle bir dönüşüm Paris, Oxford ve Cambridge'i yeniden şekillendirdi. Ayrıca, Almanya ve İskoçya'da bulunan XIV. ve XV. yüzyıl üniversitelerinin birçoğu muhtemelen kolej fonları olmadan ayakta duramazdı.”⁵² Kolejlerin yükselişi de üniversite yaşamının niteliğini değiştirdi. Artık münzevi Kilisecilerin çağrısı ve kolej yaşamı geleceğin beyefendilerine yakışır derecede lüks gerektiriyordu. Konforlu odalar, yönetim kurulları ve iyi arkadaşlıklar sağlamanın yanı sıra, genellikle bowling alanı, balıkçılık, yüzme havuzları ve tenis kortları olan kolejler geniş bir alana sahipti. Öğrenciler futbolun kaba ve fiziksel bir versiyonunu bile oynuyorlardı.⁵³

“Katolik Kilisesi inancı zayıflatmadığı ve yermediği takdirde öğrenmeyi yasaklamıyordu. Görüşler kesinlikle izleniyordu ancak anti-teolojik spekülasyonlarının olası gelişmeleri üzerine gereksiz bir tedirginlikle yaklaşılması bu dönemdeki kişilerin deneyimlediği bir olgu değildi. Bu durum üniversiteler ortaya çıkmaya başladığında papaların üniversitelere karşı takındığı tavırlarda da şüpheli

⁵⁰ Roger L. Gieger, *The History of American Higher Education: Learning and Culture From the Founding to World War II* (Princeton University Press, 2014), 14-15.

⁵¹ Roger L. Gieger, *The History of American*, 14.

⁵² Alan Balfour Cobban, *The Role of Colleges in the Medieval Universities of Northern Europe, With Special Reference to England and France* (Bulletin of the John Rylands Library, I/71, 1989), 49-70.

⁵³ Roger L. Gieger, *The History of American*, 15.

bir durum şeklinde gösterilmiştir (1100-1150).⁵⁴ Kaldı ki inanç içeriğine ters veya inancı çürütücü konu ihtiva etmeyen ders içerikleri sağladığı sürece üniversite müfredatı veya yönetimine müdahale edilmiyordu. En azından kendi özel amaçları için üniversite eğitim sahasındaki ehil çalışanların eğitimi ve yetiştirilmesi açısından üniversite yönetimlerinde söz sahibi olmayı istediği döneme kadar Papalık, üniversitelerin eğitim süreçlerine pek fazla müdahil olmamıştır.

Ancak erken dönem üniversitelerde Papa veya İmparatorun yetkisi altındaki bir *studium generale* ile bir Kral veya şehir devleti tarafından kurulan ve bir “*studium generale saygınlığı*”- *Studium Generale respectu regni*- olarak bilinen bir ayırım yapılmaya başlamıştır. Bu ayırım, İmparator veya Papa'nın, *ius ubique docendi*, tercümesi ile tüm *studium*larda ders verme yetkisini, sağlaması üzerine kurulmuştur. Kral ve Papa gibi yüksek mevki ve otoriteler tarafından verilen imtiyaz, bir *studium generale*de bir ustaya herhangi başka *studium*larda da eğitim verme hakkı tanıyordu. Bu ayrıcalık teoride pratikten daha değerliydi, ancak bu durum o kadar saygı ile ele alınıyordu ki 1292'de Bologna ve Paris, Papa IV. Nicholas tarafından verilen bu ayrıcalığı kabul etti.⁵⁵ *Studium generale*'de hocalar federasyonunda ders vermiş ve buraya kayıtlı bir hocanın, hakkında fazla inceleme yapılmadan başka bir *studium*da öğretmenlik yapma hakkına sahip olması sağlanmıştır. *Ius ubique docendi* olarak bilinen bu ayrıcalık Salerno, Paris ve Bologna'daki hocalara sağlanmıştır. XIII. yüzyılın ilk yarısına kadar İtalyan üniversitelerinden Modena ve Fransa'daki Lyons ve Reims bu ayrıcalığa asla sahip olamamışlardır. Papalık Emirnamesi olarak da adlandırabileceğimiz bu ayrıcalığa Padova da 1346 yılına kadar sahip olamamıştır. Oxford Üniversitesi de iki kez talep etmesine rağmen papalık emirnamesi alamamıştır. “Oxford, eğitimde yüksek kaliteye sahip olduğu yönündeki iddiasını kadim geleneklerine ve kendi büyük konumuna dayandırmaya devam etmiştir. XIII. Yüzyılda Oxford'dan çok daha arka planda kalmış bir öğrenme merkezi olan Cambridge, XXII. Papa John tarafından *studium generale* olarak resmen tanınmıştır. Aslında zaten saygınlığı ve bağlı oldukları öğretim gelenekleri ile kendini kabul ettirmiş üniversitelerin bu izni alıp almamaları onlar için hayati önem taşıyan kriterler olmamıştır. Kilise'nin *studium*lar üzerindeki etkisi bu yönde belirli bir müddet daha devam etmiştir.

SONUÇ

Birinci nesil üniversiteler, özellikle Bologna ve Paris Üniversiteleri, günümüz prototipini oluşturmuştur. Bu iki üniversite ve birinci nesil üniversitelerin diğer erken örnekleri bir kurum veya organizasyon olarak ortaya çıkış süreçlerinde sosyal, sosyopolitik ve akademik temelli çeşitli faktörlerden etkilenmişlerdir. Bu faktörlerin etkisinde bugünkü üniversite kültürüne yakın beşerî bazı niteliklerin temellerini atmayı başarmışlardır. Bugünkü üniversite kavramına yakın koşullara sahip *universitatum* yani *studium*lar içinde ortaya çıkan federasyon oluşturma ve gruplaşma eğilimleri daha çok ‘nationes kriteri’ dediğimiz milliyetçilik ve ulusçuluk tabanında genişlemiş; öğrenciler tarafından başlatılan bu akım hocaları da içine alarak Latince *universitas magistrorum et scholarium*: öğrenciler ve ustalar üniversitesi, kurulana değin etkisini sürdürmüştür. *Universitas* henüz kurumlaşmamış halde iken zamanla ciddi kitleleri içine alması ile öğrenci/ hoca federasyonları ve fakülteleri ortaya çıkarmış, yönetimi konusunda üniversite hocaları ve öğrenciler arasında anlaşmazlıklar olmuş, yeri geldiğinde öğrenci federasyonlarının erkleri karşısında hocalar da federasyon kurmak zorunda kalmışlardır. Yine tüm bu gruplaşmalar öğrencilerin yaşadıkları şehirler içinde asayiş sorunları çıkararak buldukları bölgeyi madden tehdit edebilecek kadar ileri düzeye taşınmıştır.

Çalışmada sunulan bilgilerden hareketle bahsi geçen erken dönem üniversitelerin temel amacı, akademisyenler ve lisanslı eğitimci yetiştirmek kadar öğrenci-hoca federasyonları ve fakültelerden ibaret bir birim olarak mevcut bölümlerden teologlar, hukukçular ve tıp doktorları mezun etmektir. Medeni Hukuk ve Kilise Hukukunun yanı sıra tıp ve teoloji eğitimi erken dönem üniversitelerin programına temel oluşturmuştur. Gramer, mantık ve retorikten oluşan trivium ile geometri, müzik ve astronomiden oluşan quadrivium birlikte yedi liberal sanat olarak bu ihtisas alanlarına hazırlık niteliği taşımışlardır ki baktığımızda günümüz üniversitelerinin Fen ve Edebiyat alanlarındaki ihtisas birimlerinin içeriğinden çok da uzak olmadıkları görülmektedir. Çalışılan temel konuların, Antik

⁵⁴ Laurie, *The Rise And Early*, 92-93.

⁵⁵ Rait, *The Universities* ..., s.9.

Yunan'ın önde gelen bilge ve hukukçularının yakın dönemde (IX- XII. yüzyıllar) entelektüel girişim sonucu ortaya çıkan ve tercüme hareketi ile yeniden gün yüzüne çıkan eserleri içinde olduğu görülebilir.

XIII. Yüzyıla kadar *studium*lar arasından fakültelerin de ortaya çıkışıyla birlikte çalışılan bilim dallarında çeşitlenmeler olmuştur. Mevcut tıp okullarına, temel eğitimi sanat fakültesindeki derslerin oluşturduğu hukuk ve teoloji temelli üç üniversite türü dahil olmuştur. Dönem gerek toplumsal gerek yönetsel gerekse dini mevzularda yükseköğretimi etkileyen tüm gelişmeler açısından oldukça çeşitlilik sahibidir. Tüm bu gelişmeler üniversite özerkliğinin aslında temelinde öğrenci gruplaşmaları ve kentlere olan katkıları bir tehdit unsuru olarak kullandıkları dönemlerden filizlendiği; kurumsallaşmadan evvel henüz *studium* formlarında iken dahi hocalara karşı öğrenci nüfuzu ve erkinin baskın gelebildiğini göstermiştir. Eğitim hakkına sahip kitle olan öğrencilerin aynı zamanda kendi yönetimini de kontrol altında tutabilecek kadar sağlam gruplaşmalara giriştiği bu dönemler yükseköğretim içinde, sonrasında uzmanlık alanlarını dahi farklılaşmaya itecek değişimlere neden olmuştur.

Özellikle birinci nesil üniversitelerin nasıl ve hangi koşullarda ortaya çıktığına yönelik literatürü detaylı ve yorumlamalı bir şekilde araştıran çalışmaların sayısının artması, dönemin üniversite-toplum, üniversite-devlet ve üniversite-Kilise ilişkilerinin etkili bir şekilde açıklanması noktasında önemli

KAYNAKÇA

Adıvar, Abdülhak, *Tarih Boyunca İlim ve Din* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969).

Antalyalı, Ömer Lütfi, "Tarihsel süreç içerisinde üniversite misyonlarının oluşumu." *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2008): 25-40.

Aras, Namık Kemal- Emre Dölen-Osman Bahadır, *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*. Türkiye Bilimler Akademisi, 2007)

Aytaç, Kemal, *Avrupa Eğitim Tarihi: Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar* (Ankara:, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yayınları, 1980).

Charle, Christophe- Jacques Verger, *Üniversitelerin Tarihi*, çev. İsmail Yergüz. Ankara: Dost Kitabevi, 2005.

Cobban, Alan Balfour, *The Role of Colleges in the Medieval Universities of Northern Europe, With Special Reference to England and France* (Bulletin of the John Rylands Library, I/71, 1989), 49-70.

Coulton, George Gordon, *Medieval Panaroma* (New York: Meridian Yayınları, 1955).

Çetinsaya, Gökhan, *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası* (Ankara, 2014).

Geiger, Roger L, *The History of American Higher Education*, (Princeton University Press, 2014).

Gieysztor, Aleksander, "Management and Resources," içinde *A History of the University in Europe: Volume 1 Universities in the Middle Ages* (Cambridge University Press, 1992), 108-142.

Haren, Micheal, *Medieval Thought: The Western Intellectual Tradition from Antiquity to the Thirteenth Century* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan Press, 1992).

Harris, Michael H, *History of Libraries in the Western World* (New Jersey, Metuchen, 1995).

Haskins, Charles Homer, *The Rise of Universities* (New York: Harvard University Press, 1923).

Haskins, Charles Homer, *The Renaissance of the Twelfth Century* (Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1927).

Heer, Friedrich, *The Medieval World*, çev. Janet Sondheimer (New York: Wiedenfeld and Nicolson Yayınları, 1961).

- Johnson Jr., Henry, "Are Our Universities Schools?", *Harvard Educational Review*, II/35, (1965):165-177.
- Karabaş, Tansu, "Rudolf Nissen ve Türk Tıbbına Katkıları." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2020.
- Laurie Somerville, Simon, *The Rise and Early Constitution of Universities: With a Survey of Medieval Education* (New York: D. Appleton and Company, 1887).
- Le Goff, Jacques, *Orta Çağda Entelektüeller*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Norton, Arthur Orlo, *Readings in the History of Education: Mediaeval Universities*, Cilt IV, (Cambridge: Harvard Univ. Press, 1909).
- Pedersen, Olaf, *The First Universities: Studium Generale and the Origins of University Education in Europe* (Cambridge University Press, 1997).
- Post, Gaines, "The License-System, Conclusion: the Licentia ubique docendi." içinde *The Papacy and the Rise of the Universities*, ed. William Courtenay, 116-121. Boston: Brill, 2017.
- Pride, Ellen Perry, "The Origin and Growth of the Medieval Universities", *The Social Studies* 35, S.2 (1944): 70-75.
- Rait, Robert Sangster, *The Universities of Aberdeen: A History* (J. G. Bisset, 1895).
- Rashdall, Hastings, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Cilt I, (Oxford: Clarendon Press, 1985).
- Rukancı, Fatih- Hakan Anameriç. "Ortaçağ'da İlk Üniversiteler: Studium Generale." *Felsefe Dünyası*, S.39 (2004): 72-88.
- Sayılı, Aydın, *Ortaçağ İslam Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri*, The Observatory in Islam, Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1964.
- Türkcan, Ergun, *Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Politika*, Cilt V, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).
- Verger, Jacques, "Patterns." içinde *A History of the University in Europe: Volume I Universities in the Middle Ages*, ed. Hilde de Ridder-Symoens, 35-76. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.